

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
«АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ ПАВЛА ЧУБИНСЬКОГО»
КАФЕДРА «МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ЕСТРАДИ»**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчальної роботи

Сергєєнко О.М.

01 вересня 2023 року

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСЬКИЙ КЛАС ТА МЕТОДИКА
АКОМПАНеМЕНТУ»**

Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
Галузь знань	02 «Культура і мистецтво»
Спеціальність	025 «Музичне мистецтво»
Освітньо-професійна програма	«Звукорежисура»
Статус дисципліни	Обов'язкова

Київ – 2023

Робоча програма навчальної дисципліни **«Концертмейстерський клас та методика акомпанементу»** для здобувачів вищої освіти галузі знань **02 «Культура і мистецтво»**, спеціальності **025 «Музичне мистецтво»**, освітньо-професійної програми **«Звукорежисура»**

Розробники: Полянський В.А., професор, Полянський Т.В., доцент,
Кравченко В.А., старший викладач

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри «Музичне мистецтво естради»

Протокол № 2 від 01 вересня 2023 р.

В.о. завідувач кафедри **Карпенко-Боднарук Ж.Л.**

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ДЛЯ СТУПЕНЯ ОСВІТИ «БАКАЛАВР»

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 90	1	
Кількість модулів – 1	Семестр:	
Тижневих годин: індив. – 2 год	I	I
	Лекції:	
	Індивідуальні	
	32	8
Вид підсумкового контролю: диференційований залік – 1 семестри	Лабораторні:	
Форма підсумкового контролю: практична робота, опитування	Самостійна робота:	
	58	82

2. МЕТА Й ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.

Призначення дисципліни

Досконале володіння музичним інструментом, вміння високохудожньо інтерпретувати художні твори є обов'язковим показником рівня професійної підготовки.

Мета курсу – підготувати кваліфікованих спеціалістів, які володітимуть комплексом фахових знань і вмінь, музично-виконавською майстерністю, високою виконавською культурою, що необхідні для діяльності в якості артистів естрадного оркестру (ансамблю), концертних виконавців, педагогів.

Завдання курсу:

- розвивати музичне мислення;
- набути навички інтерпретації творів найрізноманітніших стилів і напрямків;
- теоретично аналізувати музичний твір у структурному, текстологічному, історико-типологічному аспектах;
- глибоко відчувати стилістику виконуваних творів;
- вміти створити глибину і перспективу звучання музичної композиції;
- оволодіти тембральною процесуальністю виконання;
- володіти різноманітними прийомами гри на музичному інструменті;
- опанувати штрихову техніку;
- вільно орієнтуватися в темпо, метроритмічних структурах виконання;
- виробити слухомоторну орієнтацію;
- оволодіти різноманітними засобами акцентуації;
- вільно імпровізувати;
- набути навички довготривалого запам'ятовування музичних творів;
- володіти власними емоціями, артистичною поведінкою на сцені;
- формувати досвід концертно-виконавської діяльності;

– накопичити концертний репертуар.

Основна форма навчальної роботи – індивідуальні заняття в класі з інструментом. Зміст навчання передбачає диференційований підхід до індивідуального рівня підготовки студентів, використання активних методів навчання, впровадження нових навчальних методик.

Прийоми виконання естрадно-джазового репертуару базуються на методиці класичної виконавської школи.

**Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни «Концертмейстерський клас та методика акомпанементу» сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:
(ЗК – загальні СК - спеціальні)**

Компетенції	Шифр
Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.	ЗК 2
Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.	ЗК 3
Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.	ЗК 5
Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.	ЗК 8
Здатність спілкуватися іноземною мовою.	ЗК 10
Здатність працювати автономно.	ЗК 12
Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.	ЗК 14
Здатність збирати, аналізувати, синтезувати художню інформацію та застосовувати її в процесі практичної діяльності.	СК 12
Здатність використовувати широкий спектр міждисциплінарних зв'язків.	СК 13
Здатність демонструвати базові навички ділових комунікацій.	СК 14
Здатність здійснювати редакторську / менеджерську / лекторську / аранжувальну / звукорежисерську діяльність у сфері музичного мистецтва.	СК 15
Здатність використовувати засоби масової інформації для просвітництва, популяризації та пропаганди досягнень музичної культури.	СК 16
Здатність застосовувати традиційні та альтернативні інноваційні технології музикознавчої, виконавської, композиторської, диригентської, педагогічної діяльності.	СК 17

Зміст і структура курсу

Протягом вивчення навчальної дисципліни «Концертмейстерський клас та методика акомпанементу» студенти закріплюють та поглиблюють знання, вдосконалюють вміння та навички.

В процесі вивчення курсу здобувачі формують загальні та фахові компетентності за принципом поступового та комплексного накопичення професійних і виконавських навичок, знання та розуміння предметної області та розуміння

професійної діяльності, сприяння в процесі навчання найбільш повному розкриттю його індивідуальності і творчого потенціалу здатність демонструвати достатньо високий рівень виконавської майстерності, здатність створювати та реалізовувати власні художні концепції у виконавській діяльності, виховати навички самостійної роботи, уміння узагальнювати і творчо застосовувати у практичній діяльності отримані знання.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Концертмейстерський клас та методика акомпанементу» є опанування таких навчальних дисциплін (НД) освітньої програми (ОП):

ОК 8 Сольфеджіо

ОК 14 Клас ансамблю

ОК 23 Спеціальний клас (за видами)

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Звукорежисура», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Демонструвати артистизм, виконавську культуру та технічну майстерність володіння інструментом (голосом) на належному фаховому рівні під час виконавської (диригентської) діяльності.	ПРН 1
Відтворювати драматургічну концепцію музичного твору, створювати його художню інтерпретацію.	ПРН 5
Демонструвати володіння музично-аналітичними навичками в процесі створення виконавських, музикознавчих та педагогічних інтерпретацій.	ПРН 8

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «Концертмейстерський клас та методика акомпанементу»

Очікувані результати навчання	Шифр ПРН
Демонструвати артистизм, виконавську культуру та технічну майстерність володіння інструментом (голосом) на належному фаховому рівні під час виконавської (диригентської) діяльності.	ПРН 1
Відтворювати драматургічну концепцію музичного твору, створювати його художню інтерпретацію.	ПРН 5
Демонструвати володіння музично-аналітичними навичками в процесі створення виконавських, музикознавчих та педагогічних інтерпретацій.	ПРН 8

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

Знати:

- стилеві та жанрові особливості музичних творів
- основні технічні можливості музичного інструменту та засоби виразності (звук, метро-ритм, темпо-ритм, інтонація, штрихи, динаміка тощо);
- знати й розуміти основні шляхи інтерпретації художнього образу музичного твору;
- способи досягнення єдиного звукового комплексу у процесі акомпанування
- принципи організації праці та функції концертмейстера

Вміти:

- володіти виражальними можливостями музичного інструменту у виконанні акомпанементу творів класичної, сучасної та народної музики;
- акомпанувати вокалістам та інструменталістам;
- провести музично-теоретичний аналіз виконуваних творів;
- створити власну музичну інтерпретацію партії акомпанементу;
- створити власний варіант супроводу до народної пісні на основі гармонічного аналізу;
- виконувати нескладний акомпанемент з аркуша та в транспорті;
- підбирати на слух та гармонізувати мелодію;
- створювати необхідні психологічні передумови та творчу атмосферу для забезпечення вдалого концертного виступу.

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ.

5.1. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Формами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- публічна демонстрація, що пов'язана з тим чи іншим видом виконання сольної / ансамблевої програми, проводиться у формі концертного виступу;
- диференційований залік, іспит.

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

Поточний контроль - це оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу під час проведення лекцій, практичних, семінарських, лабораторних занять тощо.

Модульний (проміжний) контроль - це оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу блоків змістових модулів, винесених на цей контрольний захід.

Підсумковий (семестровий) контроль – це період підведення підсумків навчальної роботи студентів протягом семестру.

Кожний блок змістових модулів має бути обов'язково оцінений. Студент повинен позитивно скласти модульний (проміжний) контроль.

Контроль самостійної роботи – дозволяє виявити вміння студентів орієнтуватися в інформаційних потоках, працювати з науковими джерелами,

підбирати та узагальнювати матеріали, необхідні для вирішення визначеного кола завдань.

Поточний контроль.

Основна мета поточного контролю – забезпечення зворотного зв'язку між викладачами та студентами, управління навчальною мотивацією студентів. Інформація, одержана при поточному контролі, використовується як викладачем – для коригування методів і засобів навчання, – так і студентами – для планування самостійної роботи. Особливим видом поточного контролю є колоквиум, підсумковий контроль за змістовими модулями.

- контроль на аудиторних заняттях
- усного опитування
- виступів студентів при обговоренні теоретичних та виконавських завдань

Модульний контроль – є складовою поточного контролю і здійснюється у формі виконання студентом модульного контрольного завдання. Проведення модульного контролю знань є обов'язковим контролем якості засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу модуля – проводиться з метою систематизації знань. Кожний такий модуль включає бали за поточну роботу на практичних заняттях, виконання самостійної роботи, контрольного прослуховування.

Модульний контроль має на меті оцінити рівень цілісного бачення студентом проблематики завершеної частини навчальної дисципліни, сконцентрованої в навчальному модулі та вміння орієнтуватися в теоретичних і практичних питаннях, які визначають зміст даної частини курсу.

5.2. Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

На підсумковий семестровий контроль виносяться питання та/або практичні завдання, що передбачають перевірку рівня володіння студентами програмного матеріалу дисципліни в цілому та сформованості відповідних знань, умінь, навичок і набутих компетенцій як результатів опанування навчального курсу.

Диференційований залік – студент вважається допущеним до семестрового диференційованого заліку, якщо він виконав усі види робіт, передбачені навчальним планом, та отримав позитивні оцінки за кожний змістовний модуль. Теоретичний контроль знань під час проведення диференційованого заліку може проводитись у вигляді співбесіди за завданнями теоретичного матеріалу певного періоду навчання та/або усного вибіркового опитування з питань тем самостійної роботи.

Форми контролю знань студентів:

- поточний;
- підсумковий модульний;
- семестровий підсумковий (диференційований залік).

Оцінювання знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою, яка переводиться відповідно у національну шкалу («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалу європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС –А,

B, C, D, E, FX, F).

Розподіл балів, які отримують студенти(індивідуальні зайняття та самостійна робота) на основі повної загальної середньої освіти

Модуль 1								
T1	T2	T3	T4	T5	T6	CP	MK	всього
10	10	10	10	10	10	10	30	100

T1, T2 ... теми практичної роботи

CP – самостійна робота

MK – модульний контроль знань (Диференційований залік/екзамен)

Оцінювання практичного завдання

Бали за національною шкалою	Оцінка в балах	Критерії оцінювання
5	9-10	отримують студенти, які вільно володіють інструментальними навичками, технічною та художньо-виконавською майстерністю; усвідомленою та артистичною грою на інструменті, яскраво та переконливо втілюють музичний образ
4	6-8	отримують студенти, які на середньому рівні володіють інструментально-технічними навичками та художньо-виконавськими вміннями. Впевнене виконання програмових вимог з незначною кількістю змістовних помилок.
3	3-5	отримують студенти, які недостатньо володіють інструментальними навичками, допущено значну кількість художньо-технічних помилок.
2	0-2	Часткове виконання завдань. Завдання виконані на мінімальному рівні

Кількість балів за роботу з практичним матеріалом, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- індивідуальні завдання;
- контрольне прослуховування;
- урок - концерт;
- модульна контрольна робота

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю
Семестровий диференційований залік
Шкала оцінювання

Національна 5-ти бальна шкала	бали модульного контролю знань	сума балів(R)	Шкала ECTS
5 «відмінно» Студент володіє усім комплексом знань, навичок і вмій, передбачених програмою: розвинуті віртуозно-технічні навички та музично-виконавські прийоми; у підготовці музичних творів здійснюється поетапна робота, кінцевим результатом якої є відтворення авторського задуму та стилістичних особливостей; виконання технічне, творче і розкриває художній образ творів; високий рівень розвитку музичного слуху, здатність до імпровізації.	26-30	90-100	A
4 «добре» Студент здатен до грамотного виконання тексту, має гарний рівень технічної підготовки, але відтворення художнього змісту творів розкрито недостатньо емоційно і виразно, непевна орієнтація в стилістичних особливостях.	21-25	82-89	B
	17-20	74-81	C
3 «задовільно» Студент виконує текст музичних творів у повному обсязі, але виконавські та технічні прийоми недостатньо розвинуті. Невиразне фразування і динаміка. Має слабкі навички у виконанні музично-виконавських прийомів.	12-16	64-73	D
	7-11	60-63	E
2 «незадовільно» Студент не відтворює текст творів у повному обсязі, не орієнтується в темпах, звуковеденні, виконання не розкриває художній образ творів.	4-6	35-59	FX
Студент не здатен до виконання нотного тексту творів у повному обсязі: наявні помилки в тексті, зупинки при виконанні, перегравання. Нерозвинуті технічні навички слухово-моторна пам'ять.	0-3	0-34	F

Оцінювання завдання самостійної роботи.

Контроль самостійної роботи. Зміст самостійної роботи над конкретною навчальною дисципліною визначається робочою навчальною програмою дисципліни та методичними рекомендаціями викладача.

Завдання цього виду контролю спрямовані на:

- розвиток пізнавальних здібностей та творчої ініціативи студентів;
- виховання самостійності, відповідальності та організованості;
- формування самостійного мислення, здібностей до саморозвитку, самоудосконалення та самореалізації;
- опанування студентами елементів методики наукових досліджень.

Основними формами контролю самостійної роботи є:

- виконання науково-дослідних завдань
- рефлексивний контроль;
- індивідуальні співбесіди;
- колоквиум.

Бали за національною шкалою	Оцінка в балах	Критерії оцінювання
5	9-10	Оцінюється робота студента, який в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко опрацьовує теоретичний матеріал вільно володіє термінологією, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки. В повному об'ємі оволодів завданням змістового модуля.
4	6-8	Оцінюється робота студента, який достатньо володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, опрацьовує теоретичний матеріал, вволодіє термінологією, але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки. В повному об'ємі оволодів завданням змістового модуля.
3	3-5	Оцінюється робота студента, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень. Не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною літературою, допускає істотні неточності та помилки.
2	0-2	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово, без аргументації та обґрунтування викладає окремі питання, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань.

Відвідування є важливим компонентом курсу з огляду на складність дисципліни, яка вивчається на 1 курсі, коли студент ще не вповні володіє всім обсягом потрібної його контекстної інформації. За умови дистанційного навчання важлива присутність студента під час онлайн-зустрічей у Google-Meet та регулярне виконання завдань у Google-classroom.

Запізнення на фахові заняття є не припустимими. У випадку наявності довідки від лікаря призначається відпрацювання занять в інший час за індивідуальною

програмою.

Переоцінка завдань можлива протягом тижня після отримання оцінки на основі заяви на ім'я завідувача кафедри у письмовій формі. Після отримання заяви, завідувач кафедри протягом тижня створить комісію з переоцінки, яка після проведення аналізу роботи студента повідомить його про своє рішення.

Перескладання роботи студентів можлива протягом тижня після отримання оцінки на основі заяви у письмовій формі.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни на основі повної загальної середньої освіти

МОДУЛЬ 1

Змістовий модуль 1

Тема 1 Робота над постановкою

Теоретична частина

Постановка як пристосування інструмента для професійного використання музикантами, які виступають перед аудиторією. Посадка, встановлення інструмента, положення рук як основні компоненти постановки. Взаємозалежність постановочного апарату та акустичного ефекту.

Індивідуальні заняття

Мета: формування виконавського апарату музиканта для виконання художньо-виражальних завдань.

Завдання

1. Коригувати постановчий апарат відповідно до конструктивних особливостей інструмента.
2. Віднайти оптимальний робочий режим інструмента.
3. Віднайти оптимальну координацію з урахуванням “опори” інструмента як гаранту “стійкості” звука.
4. Виявити постановочні недоліки, що сприяють скутості виконавського апарату.
5. Розподілити мінімальні витрати м'язової енергії для створення максимального акустичного ефекту.
6. Скоординувати м'язові виконавські рухи під слуховим контролем.
7. Досягти м'язового “звільнення” виконавського апарату.

Завдання для самостійної роботи

1. Пристосувати інструмент з урахуванням основних компонентів постановки.
2. Ліквідувати постановочні недоліки, що сприяють скутості виконавського апарату.
3. Відпрацювати скоординованість дій правої і лівої рук.

Тема 2 Робота над аплікатурою

Теоретична частина

Аплікатура як спосіб розміщення і порядок чергування пальців при грі на музичному інструменті, а також позначення цього способу в нотах. Значення

аплікатури та обумовленість її внутрішнім зв'язком з різними прийомами інструментальної гри.

Добір пальців і художня виразність як основний аплікатурний принцип. Аплікатура як засіб сприяння подоланню технічних складностей, виконавцю оволодіти музичним твором, охопленню його в деталях і в цілому, укріпленню м'язової пам'яті, полегшенню читання з аркуша, розвитку свободи орієнтування на інструменті. Можливості аплікатури та її залежність від типу і конструкції інструмента.

Аплікатура і зміни музичних поглядів у літературі. Раціоналізація існуючих систем аплікатури.

Індивідуальні заняття

Мета: формування умінь раціонального вибору пальців у здійсненні різноманітних художніх завдань.

Завдання

1. Виховати свідоме ставлення до аплікатури, загострити увагу на позначених внотах пальцях.
2. Врахувати індивідуальні анатомічні особливості студента і дібрати аплікатуру саме з таких позицій.
3. Виставити аплікатуру в повільному темпі і перевірити в швидкому.
4. Усвідомити природність послідовності пальців.
5. Виконувати у секвенційних побудовах однакові групи одними й тими ж пальцями для сприяння швидкості і міцності запам'ятовування.
6. Звернути увагу на природньо-зібране положення руки (зокрема, стулений стан руки, що сприяє добуванню більш співучого звука).
7. Опанувати перекладання пальців завдяки гнучкості зап'ястя (яке повинно пластично підводити пальці до потрібної клавіші, грифу, клапана).
8. Відчутти необхідне відчуття в кінчиках пальців.
9. Оволодіти беззвучною підміною пальців.
10. Опанувати ковзанням пальців шляхом знаходження кута нахилу пальця.
11. Грати в швидкому темпі з урахуванням усіх аплікатурних принципів і свободи рухово-координаційного комплексу.

Завдання для самостійної роботи

1. Виставити аплікатуру в повільному темпі з урахуванням основних аплікатурних принципів:
 - природної послідовності пальців;
 - гри однакових груп одними пальцями.
2. Досягнути природньо-зібраного положення руки.
3. Відпрацювати беззвучну підміну пальців шляхом вправ.
4. Відпрацювати перекладання пальців, контролюючи гнучкість зап'ястя.
5. Відпрацювати прийом "ковзання".
6. Грати в швидкому темпі із збереженням аплікатурних принципів.

Тема 3. Читання з аркушу. Транспонування

Вміння читати музичний текст з аркушу необхідно кожному музиканту. Це сприяє розширенню музичного кругозору, збагачує музичну пам'ять, формує

музичний смак. В основі виконання музичного твору три складових: бачу – чую – граю.

1. «Бачу» - це етап зорового сприйняття нотного тексту виконавцем. Спочатку звернути увагу на назву твору (це дає інформацію про характер, жанр); композитора (це свідчить про епоху, стиль); темп, розмір, тональність, фактуру, динамічні нюанси, штрихи. Необхідно звернути увагу на складні місця: стрибки, випадкові знаки альтерації, ритмові групи.

2. «Чую» - чути музику внутрішнім слухом – це складне уміння, але необхідне для кожного музиканта і розвивати його треба з перших кроків. Для розвитку музично-слухових уявлень використовують сольфеджування, тобто спів, називаючи кожен звук.

3. «Граю» - виконувати твір треба не механічно, а виразно передавати зміст твору, відповідно жанру, стилю і музичної форми.

Для введення читання з аркушу елементів багатоголосся треба притримуватись наступної послідовності:

епізодичне з'явлення подвійних нот;

паралельний рух голосів;

спільний рух голосів різними інтервалами;

поява акордів з трьох і більше звуків;

самостійний рух двох голосів.

Транспонування - це перенесення музичного твору, або його частини в нову тональність. Музикантам доводиться транспонувати твір для зручності виконання. Транспонуванню навчаються в комплексі з розвитком навичок гри по слуху і читання з аркушу.

Змістовий модуль 2

Тема 4 Робота над динамікою

Теоретична частина

Динаміка як сукупність явищ, пов'язаних з різними ступенями гучності звучання. Контрастна і поступова зміна динаміки. Основні види динаміки: forte, piano; mezzo forte, mezzo piano; fortissimo, pianissimo; forte-fortissimo, piano-pianissimo. Відтінки для виділення окремих звуків або акордів (акцент, сфорцандо, синкопа).

Відносність гучності звуку стосовно

інструмента, акустичних особливостей приміщення, виконавського тлумачення твору і т.д. Динаміка як психологічний і емоційний ефекти, акумулятор образних і просторових асоціацій.

Застосування динамічних відтінків стосовно внутрішньої сутності і характеру музики, її стилю, особливостей структури музичного твору.

Індивідуальні заняття

Мета: формування умінь створення глибини і перспективи образного звучання музичної композиції.

Завдання

1. Розкрити зміст динамічних відтінків стосовно образного змісту композиції.
2. Підвищити активність художньо-образного сприймання всього твору або

- окремої побудови виходячи із змісту композиції.
3. Зосередити увагу на динамічних закономірностях стилістичного порядку.
 4. Зв'язати динамічний розвиток твору з типовим для композиторів оркестровим мисленням.
 5. Усвідомити поступовість динамічних наростань і спадів. Розбити на кілька частин з метою точнішого розрахування сили звучання, досягнення кульмінації.
 6. Перевірити гучність та активізувати самоконтроль в момент стиків контрастних побудов та в інших випадках раптових динамічних змін.
 7. Виявити акустичний і художній взаємозв'язок між барвами інструмента і динамікою.

Завдання для самостійної роботи

1. Віднайти образну асоціативність стосовно виконуваного твору.
2. Відпрацювати “ступеневу” динаміку.
3. Контролювати під час виконання стики контрастних побудов (pp-ff).
4. Визначити місцеву кульмінацію і розкрити її в динамічному плані.
5. Виконати твір динамічно з врахуванням місцевих і центральної кульмінацій.
6. Виконати твір з позиції драматургії всього твору.

Тема 5. Робота над акомпанементом

Теоретична частина

Мелодія як одноголосно виражальна музична думка. Функція мелодії в гомофонній музиці. Мелодія і поліфонія. Звуковисотна лінія як найбільш специфічний компонент мелодії. Закономірності мелодичної лінії (динамічні властивості регістрових підйомів і спадів). Типи мелодій (пісенні, танцювальні, скерцозні та ін.), особливості виконання.

Джазова мелодія як відображення, в першу чергу, характерних особливостей техніки звукодобування на інструменті в межах її звукового розвитку і руху. Види руху: одноплановий (горизонтальний), висхідний, низхідний, хвилеподібний, скачки. Секундові, терцові, квартові, квінтові, хроматичні побудови руху джазової мелодії. Способи розвитку мелодичної лінії в імпровізаціях (варіювання, секвенція, повторення).

Фразування як групування музичної тканини на фрази. Фразування як логіка розвитку музичної думки та її реалізація в процесі живого виконання. Підпорядкованість артикуляції фразуванню. Цезура як межа між фразами. Фраза і мотив, фраза і речення. Фразуючі ліги в нотному письмі.

Індивідуальні заняття

Мета: Набуття навичок “співу” на інструменті, єдиної вокальної лінії шляхом виразного й емоційного виконання.

Завдання

1. Проаналізувати характер ведучого голосу.
2. Усвідомити логіку мелодійного розвитку, рух мелодичної енергії.
3. Розчленувати мелодію на фрази, мотиви.
4. Виконати цезури між фразами.

5. Усвідомити зміну фаз емоційної напруги і послаблення.
6. Конкретизувати інтонаційне тяжіння.
7. Визначити характер кульмінацій (місцевих, центральної).
8. Охопити цілісність мелодичної лінії.
9. Передати простоту, природність мелодії, широту дихання.
10. Опрацювати одноплановий (горизонтальний), висхідний, низхідний, хвилеподібний рух мелодії, стрибки.

Завдання для самостійної роботи

1. Виконати групування мелодії на фрази.
2. Визначити фразуючі ліги.
3. Виконати цезури між фразами.
4. Розрізнити і передати виражальний зміст опорних звуків, ввідних тонів, альтерації.
5. Передати цілісність мелодичної лінії.

Тема 6. Підбір по слуху. Імпровізація.

Специфіка роботи у концертмейстерському класі передбачає необхідність володіння такими уміннями, як гра по слуху супроводу до мелодії, елементарна імпровізація вступу, інтермедій, варіювання фортепіанної фактури акомпанементу при повтореннях куплетів, імпровізація до створення власного варіанта фактури акомпанементу, вміння використовувати зручні варіанти даної фактури акомпанементу, використовувати прийоми аранжування.

Підбір акомпанементу по слуху є продуктивний, творчий процес, який вимагає самостійних музично-творчих дій. Гармонізація мелодій по слуху – це практична навичка, що вимагає свободи побудови та комбінування на інструменті акордових структур і володіння основними фактурними і ритмічними формулами супроводу. Для успішного підбору гармонії до мелодії необхідний достатній ступінь автоматизації внутрішніх слухових процесів (сенсорних навичок).

ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ДО МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

I курс

Вивчення здібностей і рівня професійної підготовки. Встановлення оптимального комплексу для подальшого успішного технічного та інтелектуально-художнього розвитку студента. Накопичення технічного багажу, технічних умінь і навичок. Планування виконавських дій відповідно до художніх завдань. Усвідомлення мети і методів роботи над творами, етапи вивчення твору. Опрацювання інструментальних творів різних стилів і напрямів (класична, естрадно-джазова музика).

Зміцнення і розширення постановчої та художньо-стильової платформи, встановленої на 1 курсі. Виявлення інтерпретаторських здібностей студента.

Поступове технічне та інтелектуально-художнє ускладнення репертуару. Вивчення будови і розвитку музичного твору за характером образності, аналіз тематизму (ладотонального, метро-ритмічного, гармонічного і т.д.). Опрацювання інструментальних творів різних стилів і напрямків (класична, естрадно-джазова музика).

ВИМОГИ ДО ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ЗАЛІКУ

Контрольні заміри з фаху проводяться протягом семестру згідно робочого та типового планів та включають найбільшу частку основного репертуару індивідуального плану:

- поліфонічний твір (крім духовиків, ударників);
- твір великої форми або циклічний твір (крім ударників);
- одну або дві різностильові, різнохарактерні п'єси естрадного, джазового спрямування (для ударників: чотири-п'ять творів з демонстрацією соло та грою на перкусії);
- джазовий стандарт з власною імпровізацією.
- Послідовність вивчення репертуару протягом семестру визначається викладачем.

На I курсі в класі в робочому порядку що семестру проводяться контрольні заміри з техніки, що передбачають виконання етюдів та інструктивного матеріалу.

Концертні виступи мають базуватись на сольному виконанні студентом творів та в супроводі різних видів ансамблю (естрадного, джазового і т.д.), під мінусову фонограму.

6.2. Структура навчальної дисципліни

ТЕМА	Кількість годин										
	Денна форма					Заочна форма					
	Всього	У тому числі				Всього	У тому числі				
		лекції	семінари	Практичні	Індивід. роб.		Самос. робота	Лекції	семінари	Практичні	Індивід. роб.
МОДУЛЬ 1.											
Змістовий модуль 1											
Тема 1. Робота над постановкою	15				4	11	15				15
Тема 2. Робота над аплікатурою	15				8	7	15				13
Тема 3. Читання з аркушу. Транспонування	15				4	11	15				13
Всього за змістовим модулем 1	45				16	29	45			4	41
Змістовий модуль 2											
Тема 4. Робота над динамікою	15				4	11	15				14
Тема 5. Робота з солістом	15				8	7	15				13
Тема 6. Підбір по слуху. Імпровізація	15				4	11	15				14
Всього за змістовим модулем 2	45				16	29	45			4	41
Модульний контроль знань. Диференційований залік											
Всього за модулем	90				32	58	90			8	82

7. ТЕМИ АУДИТОНОЇ РОБОТИ

Теми аудиторної роботи	денна форма навчання	заочна форма навчання
Тема 1. Робота над постановкою	4	
Тема 2. Робота над аплікатурою	8	2
Тема 3. Читання з аркушу. Транспонування	4	2
Тема 4. Робота над динамікою	4	1
Тема 5. Робота над мелодією	8	2
Тема 6. Підбір по слуху. Імпровізація	4	1
Всього	32	8

8. ТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Теми самостійної роботи	денна форма навчання	заочна форма навчання
Тема 1. Робота над постановкою	11	15
Тема 2. Робота над аплікатурою	7	13
Тема 3. Читання з аркушу. Транспонування	11	13
Тема 4. Робота над динамікою	11	14
Тема 5. Робота над мелодією	7	13
Тема 6. Підбір по слуху. Імпровізація	11	14
ВСЬОГО	58	82

9. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

9.1. Аудиторна робота

Завдання педагога в класі «Концертмейстерський клас та методика акомпанементу» полягає в максимальному сприянні розвитку музично-виконавських здібностей студента та формування його професійної майстерності. Роль педагога як безпосереднього керівника творчим розвитком учня визначається системністю впливу на формування його логічного мислення, почуттів, постійне удосконалення виконавської техніки.

Успіх педагога великою мірою визначається його умінням індивідуально підійти до кожного студента. Для цього необхідно систематично вивчати особистість студента, знати, чим він живе і цікавиться.

Заняття базуються на основі послідовно розробленої програми навчання. Добираючи репертуар, викладач повинен постійно мати на увазі індивідуальні особливості кожного студента, ступінь його обдарування, музичного розвитку та спеціальної підготовки. Крім цього, для викладача дуже важливо уявити собі як той чи інший студент зможе грати в майбутньому, і постійно шукати найкращі шляхи для досягнення мети. Вміння вірно оцінити та розпізнати можливості студента є головною метою викладача.

Один з важливих принципів керування процесом навчання – складання індивідуальних планів, що передбачає такі положення:

- доступність репертуару, тобто відповідність твору можливостям конкретного студента як з технічного, так і з художнього боку;
- послідовність зростання складностей як в технічному, так і в художньо-образному аспектах;
- різноманітність репертуару, тобто розвивати студента на творах різних стилів і напрямів зарубіжних і вітчизняних композиторів.

До індивідуального плану студента слід включати високохудожні твори. Протягом чотирирічного навчання студент має досконало опанувати виконавське мистецтво в різноманітних стилях і жанрах: старовинна музика, твори композиторів-класиків, сучасні естрадні твори, твори класиків джазового мистецтва.

Глибина поетапного і різнобічного підходу до розкриття закономірностей музично-виконавського мистецтва є високим гарантом у вихованні музиканта-інструменталіста.

З метою глибокого осягнення студентами характеру музики в навчальному процесі слід використовувати педагогом на уроці метод показу. Виконання викладачем музичного твору збагачує студента яскравими художніми враженнями і слугує стимулом для подальшої самостійної роботи.

Успішний шлях розкриття змісту – словесні пояснення. Педагог повинен вміти говорити про музику, причому образно, поетично, захоплююче. Даний метод допомагає виявити зв'язок музики з реальним світом, який знайшов у ній відображення, робить її досяжною і близькою студентові.

Метод емоційного впливу дає можливість педагогу безпосередньо впливати на студента під час виконання. При наявності контакту із студентом педагог є диригентом, а студент – чутливим оркестром. Проте, зловживання “диригуванням” небезпечно, оскільки може призвести до зниження активності студента, його ініціативи.

Важливим компонентом музичного навчання студента є розвиток його внутрішнього слуху. Варто ширше практикувати добір на слух мелодій і транспонування їх по пам'яті. Розвиток внутрішнього слуху має два етапи. Перший - початковий, пов'язаний з вокальним і руховим апаратом, без якого неможливо встановити наявності музичної уяви і запам'ятовування. Другий, вищий етап, характеризує здатність вільно оперувати музичними уявленнями. Розвиток внутрішнього слуху вимагає систематичної роботи, що розпочинається з опрацювання фрази. На початковому етапі навчання необхідно набути вміння сприймати на слух інтервали, акорди, ступені ладу, розрізняти їх у живій мелодії. Для розвитку внутрішнього слуху важливе також запам'ятовування невеликих творів, що потребує чіткого уявлення про елементи форми (для цього необхідний аналіз фраз і речень, мелодичної побудови). Результативним для розвитку музичної пам'яті і внутрішнього слуху є читання і запам'ятовування нотного тексту без інструменту, на прикладі простих пісенних мелодій. Саме добір на слух є початковим етапом в опануванні мистецтвом імпровізації.

Навчання гри на музичному інструменті – складний і багатогранний процес. Він включає в себе не тільки виконавський, але й загально-музичний розвиток

студентів. Його необхідним елементом є виховна робота. При всій її різноманітності вона може бути зведена до декількох основних напрямів: виховання світогляду, волі і характеру, естетичних смаків, уміння працювати. Необхідно слухати високохудожні твори у кращому виконанні, відвідувати концерти. Важливо, щоб молодий музикант якомога більше отримував яскравих вражень.

9.2. Самостійна робота

Самостійна робота студентів полягає у вивченні музичного твору з освоєнням його ідейно-художнього змісту, практичному оволодінні технікою гри, осмисленні виконавських прийомів, структури твору. Ознайомлення з твором передбачає знання епохи його створення, ідейно-художніх і стильових особливостей, музичної форми, фактури, особливостей мелодії, гармонічної мови. Після прослуховування твору в записі, читання нотного тексту з аркуша необхідно зробити теоретичний аналіз твору (архітектоніка, структура окремих тем і побудов, засоби музичної виразності) та узгодити техніку з емоційним началом, визначити художній рівень виконання.

В період навчання в університеті велике значення має організація самостійної роботи студента, тому при складенні індивідуального плану викладач повинне відвести цьому розділу значне місце.

Заняття під керівництвом викладача будуть мати відчутні результати тоді, коли вони підкреслені систематичною, чітко організованою самостійною роботою. Зміст самостійної роботи залежить від таких факторів, як тривалість навчання, рівень підготовки студента, його індивідуальні якості. В організації самостійних занять студента, необхідно дотримуватися послідовності в роботі, а також рухатись у вивченні матеріалу від простого до складного.

Вимоги, якими студенти повинні керуватися при виконанні самостійної роботи:

- Знання свого інструмента, його художніх і технічних можливостей.
- Усвідомлення художнього змісту твору, стилістики, особливостей використання засобів музичної виразності.
- Визначення навчального завдання і конкретних рекомендацій викладача.
- Розподіл часу і застосування системності в організації занять.
- Самоконтроль, аналіз помилок та їх усунення.
- Опрацювання рекомендованої методичної літератури.

Успішному розвитку навичок самостійної роботи студента повинні сприяти постійні завдання для домашнього вивчення та читки з аркушу найрізноманітнішою репертуару (починаючи від етюдного матеріалу та уривків з оркестрової (ансамблевої) літератури до концертного репертуару) із систематичною перевіркою цих завдань викладачем в класі.

Розподіл часу для самостійних занять.

Студент повинен дотримуватись раціонального режиму занять, який забезпечує розвиток його виконавської майстерності без шкоди для здоров'я. Загальна кількість часу, необхідного для продуктивних занять на інструменті, не повинна перевищувати 4-х годин, бажано, щоб це були ранкові години. Працювати над

гамами та арпеджіо рекомендується протягом 30 хвилин за умови їх виконання в різних варіантах із застосуванням штрихів і динамічних відтінків. Після роботи над гамами необхідно 40–45 хвилин приділити етюдам чи спеціальним вправам. Другим етапом є робота над музичними творами як своєрідного підсумку попередньої роботи, де найбільш чітко проявляється взаємозв'язок технічних і музичних навичок.

10. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

До основних методів навчання відносять:

- вербальний метод (пояснення);
- емпіричний метод (показ на інструменті);
- пошук навчального репертуару (вправ, творів);
- репродуктивно-варіативний (поєднання студентом запропонованих викладачем прийомів з іншими формами й методами музично-виконавської та педагогічної діяльності);
- креативний, творчий (створення студентами оригінальних варіантів інтерпретації вправ і творів; нестандартний підхід до розв'язання педагогічних ситуацій; опанування навичками педагогічної імпровізації);
- проблемно-пошуковий (самостійний пошук студентом засобів і способів розв'язання проблемних ситуацій у процесі виконання навчальних і педагогічних завдань);

Навички soft skills:

Навички самоорганізації.

Презентаційні навички.

Здатність оволодівати сучасною інформацією.

Демонструвати критичне мислення.

Організація навчального процесу на кафедрі приділяє велику роль практичній діяльності, яка показує наскільки знання студентів змогли перетворитися у практичні уміння та навички через реалізацію особистісних цінностей. Практична робота та активне залучення студентів у роботі професійних колективах надає можливість оптимізувати особистісний розвиток студентів, набути досвід та створює умови для творчої самореалізації.

Для вдосконалення підготовки та стимулювання студентів у професійній підготовці є практична робота у професійних колективах, ознайомлення з роботою колективів, проходження практичної підготовки інструментальної виконавської, вокально-сольної та звукорежисерської діяльності.

Для вирішення завдання щодо активного залучення студентів до практичної сольної виконавської та колективно-виконавської роботи - на базі Академії працює симфонічний оркестр Київської області.

Налагоджений зв'язок щодо практичного досвіду у професійному колективі в ансамблі пісні і танцю Збройних сил України.

Викладачі кафедри спрямовують свою роботу на розвиток у студентів індивідуального стилю та реалізації своїх талантів та здібностей, створюють

умови для реалізації власних мистецьких концепцій. Викладачі створюють оптимальні умови для розкриття для розкриття можливостей особистості студента як музиканта та виконавця, що мобілізує їх творчий потенціал, креативність, формують впевненість у своїх силах. Студенти, працюючи в класі видатних виконавців у достатній мірі вмотивовані й мають досить міцний стимул до концертно-виконавської діяльності.

10. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби:

- Вивчення навчальної дисципліни передбачає використання LMS Moodle - інтегрованої комп'ютерної системи закладу вищої освіти.
- динамічні мікрофони
- комп'ютер
- звукозаписувальне та звукопідсилювальне обладнання з цифровим пультом
- звуковідтворювальна техніка
- монітори
- цифровий мікшерний пульт Yamaha

Обладнання:

- бас-гітара,
- електро-гітара «Yamaha»,
- комбо-підсилювач для гітари
- акустична гітара «Yamaha», comp/limiter, octane
- комбо-підсилювач для бас-гітари, di-box
- ударна установка «Yamaha»,
- електронна барабанна установка «Roland»
- синтезатор «Kuerweil, Pek» з професійним обладнанням для обробки звуку

Методичне забезпечення

- Положення про організацію освітнього процесу
- Положення про академічну доброчесність
- Положення про науково-дослідну та творчо-пошукову роботу здобувачів вищої освіти Комунального закладу вищої освіти Київської обласної ради "Академія мистецтв імені Павла Чубинського"
- Навчальний план
- Освітня професійна програма
- Силабус
- Робоча навчальна програма.
- Методичні вказівки та рекомендації
- Наукова, навчальна та методична література
- Нотний матеріал для проведення практичних занять;
- Наочність

12. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєва Е. Ю. Методичні особливості роботи концертмейстера з студентами- музикантами у вищих мистецьких навчальних закладах / Е. Ю.

- Афанасьєва // Молодий вчений. - 2017. - № 10. - С. 230-235
2. Боршуляк А.М. The semantics of Franz Liszt's piano threnodies within the concept of passion. *STUDIA UBB MUSICA*. LXV, 1, 2020. P. 169–182. URL: http://www.studia.ubbcluj.ro/arhiva/abstract_en.php?editie=MUSICA&nr=1&an=2020&id_art=17617 . Web of Science.
 3. Боршуляк А.М., Лаврентьєва Н. В. Проблеми та особливості роботи концертмейстера в умовах дистанційного навчання. Педагогічна освіта: теорія і практика. № 31. 2021. С. 186–196. (Index Copernicus, фаховий), категорія Б. <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/251320>
 4. Гордійчук Л.В. Концертмейстерський клас : методичні рекомендації до робочої програми навчальної дисципліни / Л. В. Гордійчук. – Луцьк : Ключі, 2018. – 9 с
 5. Демидова В. Прогностична функція професійної діяльності піаніста-концертмейстера у класі вокалу., *Музичне мистецтво і культура*. 2020. Випуск 30 книга 1
 6. Кретов А., Новик-Кретова І. Феномен піаніста-концертмейстера в соціокультурному просторі: діалог історії й сучасності. *The culturology ideas*. 2017. №12
 7. Макара М. С. Вокальні твори Мечислава та Адама Солтисів. *Українська музика: Науковий часопис* Число 1. Львів: ЛНМА ім. М. В. Лисенка , 2016. С. 109–112.
 8. Молчанова, Тетяна Олегівна. Самоосвітня діяльність піаніста-концертмейстера: теоретичний аспект [Текст] : [навч. посіб.] / Тетяна Молчанова. - Львів : Т. В. Тетюк [вид.], 2021. - 219 с. : іл. - Бібліогр.: с. 185-219.
 9. Молчанова, Тетяна Олегівна. Мистецтво піаніста-концертмейстера у культурно-історичному контексті: історія, теорія, практика [Текст] : монографія / Тетяна Молчанова ; Львів. нац. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. - Львів : Ліга-Прес, 2015. - 557 с. : іл. - Бібліогр.: с. 449-494.
 10. Ніколаєва Л. М. Пісня пісень Василя Барвінського у дзеркалі питань теорії та виконавства. *Василь Барвінський і сучасна українська музична культура : зб. наук. праць*. Дрогобич: Просвіта, 2012. С. 216–226.
 11. Никитюк Н. С. Концертмейстерський клас: організація самостійної роботи студента-піаніста : методичні рекомендації / Н. С. Никитюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 20 с.
 12. Овчарова І. Оптимізація засвоєння пісенного репертуару на заняттях з акомпанементу. Виконавська інтерпретація та сучасний навчальний процес: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Луганськ, 15–16 березня 2012 р.). Луганськ : Вид-во ЛДІКМ, 2012. С. 251–252.
 13. Повзун, Л. Наукові і художні аспекти мистецької діяльності піаніста-концертмейстера : автореф. дис ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03 / Людмила Іванівна Повзун; В.о. НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського.– К. : [б.в.], 2005.
 14. Ревенчук В.В. Теорія та методика формування концертмейстерських умінь : Навчальний посібник / В. В. Ревенчук. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя,

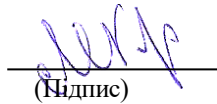
2009. – 111 с.

15. Савари С. Азбука аккомпанемента [Текст]: учеб. пособие / С. В. Савари: Донецкая гос. музыкальная академия им. С. С. Прокофьева. — Донецк: Юго-Восток, 2005. — 72 с
16. Сулім Р., Сайко А. Теоретико-методичні аспекти формування навичок читання нот з аркуша у майбутніх вчителів музичного мистецтва. Творчість П. І. Чайковського в контексті музичної культури України: традиції та сучасність: матеріали Всеукр. наук. конф. (15-16 травня 2014 р., Суми-Тростянець). Суми : ТОВ ВПП «Фабрика друку», 2014. С. 117–125.

Результати перегляду робочої програми навчальної дисципліни

Робоча програма перезатверджена на 2021 / 2022 н.р.
зі змінами (оновлена загальна кількість годин навчальної дисципліни, у тому числі години індивідуальної і самосійної роботи, уточнені методи роботи та форми контролю знань).
протокол № 1 від 25 серпня 2021р.

Завідувач кафедри

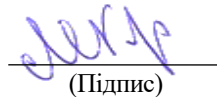

(Підпис)

Краснитський М.М.
(Прізвище, ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 2022 / 2023 н.р.

зі змінами (оновлено список рекомендованих джерел на основі рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 21.06.2022 про історико-культурну складову освітнього процесу).
протокол № 1 від 30 серпня 2022 р

Завідувач кафедри

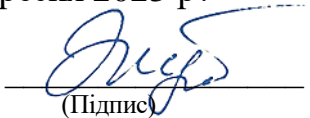

(Підпис)

Краснитський М.М.
(Прізвище, ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 2023 / 2024 н.р.

зі змінами (затвердження виконуючим обов'язки завідувача кафедри наказ № 200-К від 31 серпня 2023р.)
Протокол № 2 від 01 вересня 2023 р.

В.о. завідувач кафедри

(Підпис)

Карпенко-Боднарук Ж.Л.
(Прізвище, ініціали)